

Rustem Nurejev

Sovjetunionens kommunistiska partis historia, kortfattad kurs: Partipropagandans förvrängda spegelbild

Den stalinistiska *SUKP(b):s historia – Kortfattad kurs* från 1938 spreds på sin tid i 10-tals miljoner exemplar på mängder av olika språk, inklusive svenska. Och den rekommenderas fortfarande av sekter som inte förmått bryta med stalinismen, såsom svenska Kommunistiska Partiet (KP), vars bokförlag Proletärkultur givit ut den i minst 2 nyutgåvor (den sista 1979), och som rekommenderar den med bl a följande ord: ”Det är ett ärorikt partis historia som vi kan dra viktiga erfarenheter av.”

Eftersom denna bok haft sådan stor betydelse för den stalinistiska kommunistiska rörelsen under årtionden, så är det intressant och lärorikt att titta lite bakom kulisserna hur man i det sovjetiska kommunistpartiets högsta ledning såg på boken, hur man tänkte sig att den skulle användas för skolningsändamål m m.

Följande artikel, som är baserad på stenografiska Politbyråprotokoll från öppnade sovjetiska arkiv, ger en inblick i de diskussioner som fördes i partitoppen inför utgivningen av boken. Texten (som översatts av *Göran Källqvist*) har hämtats från boken *The Lost Poliburo Transcripts*, red. Paul R. Gregory and Norman Nalmark, 2008.

/ Martin F

Politbyråns möten 11 och 12 oktober 1938 ägnades åt publiceringen av *Sovjetunionens kommunistiska partis (bolsjevikerna) historia. Kortfattad kurs*, och ägde rum vid en tidpunkt då den officiella avslutningen av den Stora terrorn låg en månad längre fram i tiden. Partiet hade redan rensats från topp till botten, och en ny och yngre partiledning hade ersatt gammal-bolsjevikerna som hade gått under i utrensningarna. Den *Kortfattade kursen* skrevs och godkändes av en kommitté i centralkommittén, men huvudförfattare var Stalin.* Mellan 1938 och 1953 publicerades mer än 42 miljoner exemplar av *Kortfattad kurs*, i 301 tryckningar och på 67 språk [inklusive svenska]. Fram tills avstaliniseringen började 1956 betraktades *Kortfattad kurs* i hela den kommunistiska världen som den sovjetiska marxismens mest auktoritativa källa.

Denna artikel tar upp Stalins revision av partiets historia efter den Stora terrorn på 1930-talet, de mål och planer han hade och hans omorientering av propagandan mot den sovjetiska intelligentsian. Vi visar hur en ny ”partihistoria” föddes tillsammans med ett ”förnyat” parti som återuppstod efter den Stora terrorn, och hur Stalin avpersonifierade historien för att radera ut minnet av andra gammal-bolsjevikerna som en lämplig grund för sin egen ”personkult”. Vi diskuterar också styrkor och svagheter hos partipropagandan, där kraven på individens totala underkastelse under staten sammanföll med befolkningens allt större fjärmande från den officiella ideologin.

* Att Stalin spelade stor roll när det gällde framtagningen av ”Korta kursen” och dess innehåll, om det råder det ingen tvivel, men att han skulle varit dess ”huvudfattare”, det är inte belagt och det finns en hel del som talar däremot. Om detta, se [Ur Stalin-epokens annaler](#). – Red

Politbyråns möte den 11 och 12 oktober 1938 kallades ”Till frågan om partipropagandan i pressen i samband med publiceringen av *Sovjetunionens kommunistiska partis historia, Kortfattad kurs*”.¹ Huvudrapporten hölls av Andrej Zjdanov, som inom kort skulle befordras till fullt medlemskap i politbyrå och redan var Stalins främste rådgivare i fråga om propaganda och kulturella angelägenheter. Zjdanovs rapport följdes av en lång diskussion som innefattade 19 inbjudna representanter från regionala partikommittéer från olika städer i Ryssland, Ukraina och Vitryssland.

De inbjudna deltagarna måste ha varit överväldigade över ”äran” av ett personligt möte med Stalin. De flesta hade ansvar för lokal propaganda, som representanten från Gorkij, en kamrat Trosjin, som modigt svarade på Molotovs uppmaning att kommentera Zjdanovs presentation:

Molotov: Kamrat Trosjin har ordet.

Trosjin: I sin rapport sa kamrat Zjdanov...

Stalin [avbryter]: Ursäkta mig, var arbetar du?

Trosjin: I provinsen Gorkij, kamrat Stalin.

Molotov: Propagandaarbete?

Trosjin: Ja, jag är chef för partiets propagandaavdelning i partikommittén i Gorkij.

De inbjudna funktionärernas ton mot Stalin var aktningsfull, och det mesta av diskussionen var i form av meningsutbyten mellan Stalin och de närvarande partifunktionärerna. Det förekom också förberedda anmärkningar från Stalin som togs med separat.

Utrensningarna hade lett till att de regionala partifunktionärerna nästan helt och hållet hade bytts ut, och de flesta lokala funktionärerna var nyligen tillsatta eller relativt nya på jobbet. En kamrat Antropov från partikommittén i Orel ledde en propagandaavdelning på 40 personer, och rapporterade till Stalin att ”om man tittar på redaktörerna, så har vi 99% nya kadrer”.

Den Stora terrorn var ännu inte officiellt avslutad, så vi kan tänka oss att de lokala partifunktionärerna närmade sig detta möte med Stalin med mycket stor oro. De närvarande behandlade Stalin som ett orakel, pepprade honom med frågor om hur man skulle lära ut den *Kortfattade kursen*, och öste smicker över honom, som kamrat Chomenko, chef för partiets propagandaavdelning i Kiev: ”*Kortfattad kurs* är en av de största händelserna i vårt partis intellektuella liv, och leder vårt parti och i första hand partiaktivisterna och intelligentsian utanför partiet till en ännu högre intellektuell och teoretisk nivå, grundad på intensiva studier av Marx’, Engels’, Lenins och Stalins verk.”

Politbyråns möten ägnades sällan åt en enda fråga, inte ens de allra viktigaste. Det var inte någon slump eller godtyckligt att *Kortfattad kurs* valdes ut för diskussion, och inte heller var tidpunkten, platsen eller deltagarna det. Politbyråmöten hade i själva verket blivit sällsynta under den Stora terrorn. Även om politbyrå fortsatte att utfärda förordningar, så togs besluten av Stalin själv eller av utsedda subkommittéer, och politbyråns medlemmar röstade slentrianmässigt via telefon eller skriftligen.

Stalin måste ha ansett att utgivningen av *Kortfattad kurs* var tillräckligt viktig för att sammankalla ett formellt politbyråmöte. Det var också ovanligt att partifunktionärer på mellannivå inbjöds. Historiskt inbjöds bara ledare från centralkommittén eller kontrollkommissionens presidiemedlemmar.

¹ RGASPI Fond 17, op. 163, del. 1218. Alla efterföljande citat kommer från denna källa.

Detta politbyråmöte om *Kortfattad kurs* ställer ett antal frågor, som denna artikel försöker besvara: vilket var Stalins främsta budskap till partiet? Varför genomfördes denna översyn av ”partihistorien” under 1930-talets andra hälft? Vilka var målgruppen som skulle läsa *Kortfattad kurs*? Vad var handlingsplanen för att inpränta en förståelse av denna nya partihistoria i arbetarna, bönderna och intelligentsian? Kan vi lära oss något av värde om läget i landet och partiet via partipropagandans ”förvrängda spegelbild”?

Varför en ny partihistoria?

Även om Stalin hade kastat ut sina viktigaste motståndare från den politiska scenen i slutet av 1920-talet, så utrotades de fysiskt först under perioden 1936 till början av 1938. Under den första skenrättegången i Moskva den 19-24 augusti 1936 dömdes Grigorij Zinovjev, Lev Kamenev och 14 andra påstådda medlemmar i ”Vänsteroppositionen” till döden. M N Rjutin,² som tidigare hade haft fräckheten att utmana Stalins ökande makt, och hans allierade sköts den 10 januari 1937. Det följdes den 23-30 januari av skenrättegången mot ”Det sovjetfientliga, trotskistiska parallellcentrumet”, där Grigorij Pjatakov, Grigorij Sokolnikov, K B Radek och L P Serebrjakov avrättades. 11 juni 1937 utmärktes genom avrättningen av M N Tuchatjevskij, I P Uborevitj, I E Jakir, V M Primakov, A I Jegorov, Y K Berzin och andra ledande befälhavare för Röda armén. Stalins sista slag riktades mot den ”Högerns och trotskisternas block” under skenrättegången den 2-13 mars 1938, som ledde till dödsstraff mot Nikolaj Bucharin, Alexej Rykov, N N Krestinskij och 18 andra påstådda blockmedlemmar.

Stalins utrensningar lämnade inte kvar så många aktörer från händelserna i oktober 1917 och den efterföljande historiska utvecklingen under bolsjevikernas styre.³ Den sovjetiska kommunismens historia var därför ett oskrivet blad, och en ny historia kunde skrivas som inte bara kunde rättfärdiga tidigare misstag som den sovjetiska ledningen (Stalin och politbyrå) hade gjort, utan också visa hur vis och oundviklig deras politik var. Ett ”förnyat parti” skulle få en ”ny historia”, eller som Stalin anmärkte nära mötets avslutning: ”Som Jesus sa: håll inte nytt vin i gamla vinläglar.”

Publiceringen av *Kortfattad kurs* hyllades som en mycket viktig händelse i den sovjetiska historien. Fanfarerna var betydande: en upplaga på 12 miljoner exemplar beställdes tillsammans med 2 miljoner på icke-ryska språk och mer än ½ miljon på främmande språk.⁴

Kortfattad kurs skulle ge Sovjetunionen en ny historia, och därför måste innehållet i den spridas ordentligt. Politbyrå var den högsta auktoriteten på sovjetisk ideologi och propaganda. Det var därför inte mer än rätt att lanseringen av *Kortfattad kurs* skulle ske vid ett av politbyråns möten, den högsta auktoriteten på ideologi och propaganda. Budskapet i *Kortfattad kurs* måste i slutändan föras ut till massorna av de som var ansvariga för propaganda i partiet, och en mer omfattande spridning krävde ansträngningar från gräsrotterna. *Kortfattad*

² M N Rjutin var känd som ivrig motståndare till den trotskist-zinovjevitiska koalitionen, anhängare till N I Bucharin, författare till verket ”Stalin och den proletära diktaturens kris” och central figur i det marxist-leninistiska förbundet. Han delade Bucharins syn på den ekonomiska politiken och Trotskijs kritik av den interna partiregimen. I september 1932 utfärdade Stalin en order som krävde att Rjutin skulle avrättas. Men den fick inte något omedelbart stöd, så arresteringen, landsförvisningen och avrättningen av Rjutin sköts upp till 1937.

³ Av Stalins politiska rivaler var 1938 bara L D Trotskij kvar i livet. Han mördades med en ishacka av en stalinistisk agent den 20 augusti 1940 under sin exil i Mexiko.

⁴ Boffa, *Istorija sovjetskogo sojuza*, vol. I: *Ot revoljutsij do vtoroj mirovoj vojnij: Lenin i Stalin, 1917--1941*, s 534.

kurs måste läras ut till den avsedda publiken av de propagandister på mellannivå som var inbjudna som specialgäster vid politbyråmötet i oktober 1938.

Vad var nytt i *Kortfattad kurs*?

Hur förändrade *Kortfattad kurs* den sovjetiska ideologin? Stalins primära mål var att skriva om revolutionshistorien, förminska de andra gammalbolsejvikernas verkliga roller och överdriva sin egen, och introducera nya sidor av partihistorien som skulle tjäna hans intressen.

Upphöjandet av Stalin uppnåddes genom att ersätta den leninistiska teorin med ”Marx-Engels-Lenin-Stalins” teori. Om man innan publiceringen av *Kortfattad kurs* först och främst studerade Lenins skrifter, så fick nu Marx och Engels en avsevärt större roll, samtidigt som uppmärksamheten riktades mot Stalin, som framställdes som partihistoriens främste upphovsman. Man gjorde ständigt jämförelser mellan Marx och Engels å ena sidan och Lenin och Stalin å den andra. Precis som Engels förblev Marx’ närmaste allierade och väktare av Marx’ arv efter hans död, så var Stalin Lenins enda möjliga och legitima arvtagare. Alla andra hade till synes förrätt Lenins lära och förtjänade att avlägsnas ur den officiella partihistorien.

När Stalin skrev om partihistorien var hans mål att avpersonifiera den, att suddas bort alla revolutionärer utom Lenin och Stalin ur den. *Kortfattad kurs* blev ett verktyg för social ingenjörskonst och skapandet av en ny mentalitet.⁵ *Kortfattad kurs* byter betoning från historiska huvudpersoner till abstraktioner. I ett svar på kritiken mot avpersonifieringen, konstaterar Stalin i sina anmärkningar: ”Vissa säger att det inte finns så mycket om individer i *Kortfattad kurs*. Tja, vi föredrar ett annat förhållningssätt i vårt arbete.... En historia som riktar in sig på ’stora personligheter’ lär våra kadrer lite eller inget. Historien ska rikta in sig på stora idéer.”

En avpersonifierad historia som utesluter alla utom de ”stora” (Marx, Engels, Lenin, Stalin), där lämpligt nog bara en av dem fanns kvar bland de levande, lade grunden till en enorm personkult som påminde om dem under den orientaliska despotismen. Det var denna personkult som Chrusjtjov försökte plocka isär med sitt hemliga tal 1956.*

Publiken

Vilken publik var *Kortfattad kurs* avsedd för? Vilka var de tänkta miljoners läsarna? Under sovjetmaktens första årtionde var antalet utbildade medborgare litet, men i och med den förbättrade utbildningen var ett allt större antal medborgare förmögna till kritiska bedömningar. Även om *Kortfattad kurs* också var ämnad för arbetare och bönder (som kanske måste läras upp av partiets propagandister), så riktades den i första hand direkt till den framväxande sovjetiska intelligentsian, vilket diskussionen i politbyrå skulle visa.

Andrej Zjdanov beskrev i sina inledande anmärkningar *Kortfattad kurs* som ”en grundläggande guide för våra kaders förståelse av bolsjevismen, även om, som kamrat Stalin helt riktigt

⁵ För fler detaljer, se Hofstede, *Cultures and Organizations: Software of the Mind*; för hans åsikt om Ryssland, se Hofstede, *Cultures Consequences: International Differences in Work-related Values*. Enligt Hofstede skiljer sig den österländska mentaliteten sig från den i väst genom härskarnas förtryck och undersåtarnas dåligt utvecklade individualitet. Enligt denna uppfattning kan man tolka avpersonifieringen av partiets historia som att den handlade om att avlägsna ”hjältar” som tidigare hade utgjort ett mellanliggande skikt mellan ”gudarna” och ”människorna”, och att betona kollektiva handlingar och inte individuella stordåd.

* [Chrusjtjovs tal 1956](#). Om detta tal i ett historiskt perspektiv, se [Chrusjtjovs tal 50 år](#). – Red

konstaterade, den i förkortad form kan användas till oförberedda kadrer, och i sin helhet användas för partiets mellannivå”. Zjdanov betonade vidare att ”*Kortfattad kurs* i första hand riktar sig till våra ledande funktionärer, till vår sovjetiska intelligentsia”.

I sina egna anmärkningar gjorde Stalin samma påpekande: ”För vem är denna bok ämnad? Den är till kadrerna, till våra kadrer. Och vilka är kadrerna – de är den ledande staben, hela statsapparaten lägre, mellan och högre befälsstab.” Om propagandan tidigare i första hand hade riktats till proletariet, förkunnade Stalin, ”ska vår propaganda från och med nu rikta sig till våra intellektuella kadrer”.

En ökande byråkratisering tillsammans med en ny generation av funktionärer i stat och parti nödvändiggjorde, som Stalin framställde det, att ”bolsjevisera” de administrativa arbetarna. Stalin lade också speciell tonvikt vid ”ideologiskt arbete” med den snabbt växande studentbefolkningen, den framtida administrativa personalreserven. Publiceringen av *Kortfattad kurs* som det sovjetiska kommunistpartiets officiella ”medborgerliga historia” var ännu ett steg i förberedandet av kvalificerade intellektuella arbetare.

Stalins berömda motto ”kadrerna bestämmer allt” hävdar att bönderna och proletariet behöver ett starkt ledarskap från en effektiv byråkratisk apparat. Men statsapparaten måste vara politiskt lojal. I en talande anmärkning med en mild sorts självkritik beklagade Stalin förlusten av en del ”otillförlitliga” kadrer under utrensningarna:

Stalin: Det allvarligaste gisslet som avslöjades nyligen, var att våra kadrer inte var tillräckligt rustade. Om ”kadrerna bestämmer allt”, och det betyder kadrer som arbetar med sina intellekt, så är det dessa kadrer som sköter vårt land, och om dessa kadrer är dåligt rustade i sin politiska förståelse så är regeringen i fara. Ta till exempel buchariniterna. Deras – naturligt fraktionalistiska – ledare förlorade sin bas bland folket och började samarbeta med främmande underrättelsetjänster. Men frånsett deras ledare – Bucharin och andra – fanns det många andra, och alla var inte spioner eller underrättelseagenter. Vi måste anta att det fanns 10-30.000 och kanske fler som anslöt sig till Bucharin. Vi måste dra slutsatsen att det fanns lika många eller fler under Trotskij. Men alla av dem var inte spioner. Givetvis inte. Vad hände med dem? Det var kadrer som inte kunde smälta den snabba vändningen till kollektivjordbruk, de kunde inte tänka sig en sådan förändring eftersom de inte var politiskt rustade. De kände inte till samhällsutvecklingens, den ekonomiska utvecklingens, den politiska utvecklingens lagar. Jag talar om de vanliga trotskisterna eller buchariniterna som satt på relativt viktiga poster. En kan ha varit sekreterare i en partikommitté, en annan kan ha varit minister, en annan ställföreträdande minister. Hur kan vi förklara att en del av dem blev spioner och underrättelseagenter? Vissa var vårt eget folk som gick över till dem. Varför? Det verkar som om de inte var politiskt rustade, de saknade teoretiska grundvalar, de kände inte till den politiska utvecklingens lagar.

Stalin fortsätter och lugnar sina lyssnare att utrensningarna (”förlusten” av kadrer) inte var förgäves:

Stalin: Vid den här tiden förlorade vi en del av våra kadrer, men vi vann ett enormt antal arbetare på lägre nivå, vi fick nya kadrer, vi vann över folket till kollektivjordbruk, vi vann över bönderna. Bara detta förklarar hur lätt det var för oss att sopa undan gårdagens ministrar och viceministrar. Under den här perioden kastade vi inte bort någon tid. Vi fick över arbetarklassen och bönderna på vår sida, men de behöver vägledning. De måste ledas av administrationen, men i administrationen verkar det ha funnits fel folk... På detta sätt, genom att erövra folket, tillät vi våra kadrer att missa en möjlighet. Vi måste inse detta faktum och måste rätta till detta misstag.

Innebörden i Stalins indirekta anmärkningar om den Stora terrorn är, att om det hade funnits en *Kort kurs* tidigare så skulle kadrerna ha förstått hans politik bättre, skulle ha stött den, och då skulle inte massutrensningarna ha blivit nödvändiga:

Stalin: [Misstaget börjar rättas till] efter publiceringen av *Kortfattad kurs*. Denna bok visar marxism-leninismens grundläggande teorier på grundval av historiska fakta. I och med att den bevisar sina teser med hjälp av historiska fakta, kommer den att vara övertygande för våra kadrer, de som arbetar med sina intellekt, för tänkande människor som inte följer blint. Vi har inte uppmärksammat denna fråga tillräckligt och nu måste vi slutföra den.

Stalin gav sedan Nikita Chrusjtjov som exempel på att partiet skapar sin egen intelligentsia:

Stalin: Ingen klass som kan behålla makten och styra staten om den inte kan skapa sin egen intelligentsia, nämligen de personer som har lämnat det fysiska arbetet och får sitt uppehälle genom intellektuellt arbete. Låt oss ta exemplet kamrat Chrusjtjov. Han tror att han fortfarande är arbetare trots att han redan är en del av intelligentsian. (Muntherhet bland publiken.)

Det är ingen slump att Stalins hänvisning till Chrusjtjov orsakade skratt från partiets funktionärer: alla visste att ett starkt intellekt inte var en egenskap som Chrusjtjov kunde skryta med. Trots att han under en kort period var inskriven vid en polyteknisk institution i Donetsk, så fullbordade han aldrig någon högre utbildning.

Var partiets propagandaarbetare vuxna uppgiften?

Stalins uttalande klargör varför partiets propagandaarbetare hade kallats till politbyråns möte. Det var deras jobb att skola "tänkande personer" om den *Kortfattade kursens* principer. Om de gjorde ett dåligt jobb skulle inte kadrerna basera sig på den sanning som uttrycktes i *Kortfattad kurs*.

Stalin: De är varken arbetare "vid svarven" eller kolchosbönder.... en funktionär är en person som tar medvetna beslut. Han vill veta vad som pågår, han ställer frågor, blir förvirrad eftersom han inte har tillräcklig politisk förståelse, sysselsätter sig med småsaker, tröttar ut sig, och till slut tappar han intresset för marxismen och sin "bolsjevisering". Vi bör kompensera detta vårt misslyckande... och det bästa sättet att göra det är att börja publicera *Kortfattad kurn*.

Var de partifunktionärer som var ansvariga för att sprida denna ideologi vuxna uppgiften? Partiledningen insåg troligen bristen på överensstämmelse mellan arbetarnas och intelligentsians ökande kulturella nivå och partifunktionärernas. Trots det stora antalet propagandaarbetare fanns det, som representanten från Gorkij, Trosjin, förklarade, anledning att betvivla deras effektivitet:

Trosjin: Detta är en av våra mest kompetenta partiorganisationer. Men när vi började diskutera deras arbete med att lära sig *Kortfattad kurs*, insåg vi till och med här ett faktum som talar för att de har urvattnat den *Kortfattade kursens* kvalitéer. Den 20 september sammankallade vår partiskola ett möte med seminarieledare och diskuterade med dem hur de skulle genomföra sitt första möte med propagandisterna. Det visade sig att det första, redan publicerade, kapitlet hade kompletterats med material från lärarna själva. Det visar att lärarna har avvikit från texten och använder sitt eget material.

Även om det inte sades rent ut, så tänkte inte propagandaarbetarna i Gorkij ändra sina lektioner bara på grund av att en ny partihistoria hade givits ut. De ville troligen fortsätta att använda det gamla materialet som de var bekanta med.

Zjdanov berättade själv om två ytterligare exempel på ”propagandisternas begränsade förberedelser”:

Zjdanov: En cirkel studerar det femte temat om partiets historia. En fråga om augustiblocket besvaras så här: blocket gjorde inget annat än förde väsen. På frågan om vad Boxarupproret var, svarade propagandisten: Ni vet vad boxning är, det är ursprunget till Boxarupproret.

Det Stalin hörde om propagandaarbetarnas kompetens från de som ledde partiets propaganda-departement var minst sagt nedslående:

Trosjin: Ofta konfererar en halvt läskunnig propagandist med bara gymnasial eller ingen utbildning alls med en ingenjör med högre utbildning som är väl beläst och har en bättre förståelse för den marxist-leninistiska teorin. Den sistnämnda ställer frågor som utbildaren inte kan svara på.

Ett annat bevis på propagandisternas låga intellektuella nivå var det faktum att partiorganisationerna hade svårt att hitta specialister till det fjärde kapitlet i *Kortfattad kurs*, som innehöll en ganska primitiv beskrivning av den dialektiska och historiska materialismens grunder* och Lenins filosofiska verk *Materialism och empiriokriticism*. Det verkar som om propagandisternas låga intellektuella nivå fanns i nästan alla regionala partiorganisationer. Hur skulle partiet kunna rättfärdiga sig om propagandisterna inte kände till marxismen-leninismens teori, för att inte tala om att förstå dess läror! Och det var inte utbildare från gräsrotterna utan ledare för propagandasektioner som täckte hela regioner och republiker.

Propagandisternas låga kulturella nivå återspeglades skarpt i ordagranna anmärkningar från deltagarna i politbyråns möte. Majoriteten kunde inte uttrycka sig särskilt bra på ryska. Deras språk var fullt av dålig grammatik och byråkratiskt språk. Exempelvis sa Puzin (ordförande för pressdepartementet i Jaroslavs regionala partikommitté): ”Alla deltagare i vår grupp kommer att läsa en definitiv summa litteratur på en månad ... Jag tycker att partikommittén ska ha en ’näve’ (kulak) av sådana kompetenta personer/specialister...” ”Summa litteratur” är inte språkligt rätt ryska, och det är inte heller det bakvända sättet att använda ”kulak” (en vanlig metafor på propagandaaffischer) i ”kulak kvalifizirovannich lydej”. Stalins tal, som återges separat i protokollet, var inget undantag vad gäller att använda dålig grammatik och byråkratiskt språk.

Som ordförande för Voronezjs regionala partikommittés propagandaavdelning bekräftade Sjaposjnikov att, trots att redaktörerna och deras medhjälpare regelbundet deltog i kurser för att förbättra sin kompetens, ”så har förlagshusens personal mycket dåliga kvalifikationer ...; under ett prov lyckades en av redaktörerna göra 40 misstag under en kort uppläsning”.

Frivillighet eller tvång för att lära sig den Kortfattade kursen

Stalin sammankallade politbyråmötet i oktober 1938 för att planera hur en ny partihistoria skulle spridas till nya och mer sparsmakade kadrer. Stalins Sovjetunionen var en planerad ekonomi som drevs på basis av kvantitetsindikatorer (såsom ton stål). Att döma av Stalins anmärkningar ville han inte sprida budskapet om den nya partihistorien på ett ytligt sätt till ett stort antal. Istället ville han att intelligentsian och de som skötte systemet skulle få en ”djup” förståelse av dess budskap.

---

* Syftar på Stalins [Om den dialektiska och den historiska materialismen](#).

Liksom sina motsvarigheter inom industrin var de partipropagandister som var representerade vid mötet vana vid att bedömas med kvantitetsindikatorer. Sedvänjan med ”kvantitativ propagandatäckning” var inte lätt att avskaffa. Till och med efter omfattande kritik pekade deltagarna vid politbyråns möte stolt på det stora antalet ”cirklar” i sina områden, varav de flesta i själva verket antingen fungerade dåligt eller inte alls existerade. Ledaren för propagandaavdelningen i Ivanovos partikommitté, Melster, skröt till exempel: ”Den 1 juli hade vi 2.800 cirklar med 48.000 deltagare.... Dessutom hade vi upp till 12.000 besökare på landsbygden.... Bland deltagarna vid den tidpunkten var 26.000 partimedlemmar, 69.000 kandidater, 4.800 ’sympatisörer’, 3.300 Komsomolmedlemmar och 4.700 besökare var inte med i partiet. För närvarande har vi dragit in 104.000 deltagare i vårt nätverk och upp till 9.000 besökare som inte är med i partiet.”

Partifunktionären från Ivanovo lyfte inte fram det faktum att antalet deltagare hade ökat från 48.000 till 104.000 på bara tre månader, på grund av order ”uppifrån”. Inte heller förklarade han att denna ökning i första hand berodde på att folk var tvungna att närvara vid mötena. Andra deltagare var mer öppenhjärtiga om den roll tvång hade. Den regionala partipropagandisten från Jaroslavl (Puzin) utvecklade det: ”Majoriteten av åhörarna har tvingats delta i cirkelna mot sin vilja. Så under vår partikommittés möten diskuterar inte propagandarapporterna kvalitén på skolningen, utan hur många personer som är indragna i den. Den efterföljande kritiken mot propagandarbetet grundar sig också på numeriska data.”

Det faktum att det krävdes obligatorisk närvaro för att få åhörare doldes inte från Stalin:

Stalin: Överläggningarna. Är de obligatoriska?

Antropov (partikommittén i Orel): En del av dem är frivilliga. Ibland är en utbildare tvungen att organisera dem. Alla måste inte nödvändigt dras med dit (skratt). Men i de flesta fall är det en obligatorisk tilldragelse.

Molotov: Som varje tentamen.

Propagandachefen i regionen Tula (Kuznetsov) bekräftade liknande händelser: ”Kvällsskolor för att studera partiets historia startades för att man jagade siffror. Av de som skrevs in under början av skolans existens var följaktligen bara 10-15% fortfarande inskrivna i slutet av andra året. Man kan tillbringa ett helt liv i skolan och ändå inte lära sig något.”

Mönstret med tvångsnärvaro följt av massiva avhopp gällde hela regioner. Representanten från Tula (Kuznetsov) konstaterade att det vid en tidpunkt fanns 1.600 cirklar i hans 40 distrikt. Under en period på 4-5 månader föll 215 av dessa cirklar samman; under en annan period på 3-4 månader kollapsade ytterligare 140, trots det faktum att upprepade order från lokala partikommittéer krävde ”totalt engagemang” från lokala kommunister. I själva verket deltog 30-40% av kommunisterna inte alls.

Dessa berättelser och siffror talar för att inte ens de kommunistiska aktivisterna ville delta och att tvång bara fungerade en kort period. Nationellt vittnade Zjdanov om att åtminstone var femte cirkel föll samman kort efter att den hade bildats. Av de 73.000 cirklar om partihistorien som hade funnits i landet (där obligatorisk skolning av mer än en miljon kommunister ägde rum), hade, enligt Zjdanov, 15.000 redan kollapsat.

Anledningen till att så få deltog och att det krävdes tvångsdeltagande kan åtminstone delvis spåras till lärarnas låga bildningsnivå. Många av deltagarna vid politbyråns möte, som

knappast kan anklagas för att vara partiska mot propagandaavdelningarna, erkände propagandaarbetarnas låga nivå och dåliga skolning. Puzin från Jaroslavl's partikommitté, sa: "När jag återkom till Jaroslavl efter min utbildning och efter att ha varit borta i 10 år, träffade jag mina kollegor som jag en gång hade arbetat och studerat med. Jag slogs av hur lite dessa personer hade utvecklats personligen. Trots sin långa skolning i att hålla partikurser, lärde de sig uppenbarligen väldigt lite."

Enligt information från ledaren för propagandaavdelningen i Kievs partikommitté, Chomenko, avverkade de flesta deltagarna i propagandakurserna bara programmet fram till tredje eller fjärde kapitlet på ett skolår, så påföljande år måste de börja om på nytt igen: "Många åhörare klagar på att oavsett hur ofta de deltar, oavsett hur mycket de studerar, så kommer vi aldrig längre än till tredje eller fjärde kapitlet, och det får vi ut väldigt lite av."

Andra regionala propagandafunktionärer gav ytterligare en förklaring till de tråkiga lektionerna – rädsla för att feluttolka texten. Ordföranden för propagandaavdelningen i Kalinins partikommitté, Perepelkin, klargjorde: "Folk [som lär ut partihistorien] är rädda för att de kommer att göra misstag." Därför har utbildare blivit vana vid praktiken "att det vid varje tillfälle kommer att finnas uttömmande cirkulär och instruktioner som säger till dem vad de ska göra, hur de ska börja."

Denna extrema tystlåtenhet spred sig från topp till botten i propagandastegen, med början i Institutet för röda professorer, där partikadrer förbereddes (och där många av dem avancerade med hjälp av angiveri). Som ledaren för Jaroslavl's partikommittés pressektion, Puzin, sa: "sådan feighet och obeslutsamhet i det teoretiska tänkandet är ett vanligt fenomen, speciellt på Institutet för röda professorer.... Om det uppstår en fråga [bland studenterna] som inte får något svar och de går till lärarna med kontroversiella frågor, så ger lärarna oftast inga svar.... Jag skrev en rapport om kapitalismens ojämna utveckling och de blev missnöjda att jag skrev att det tsaristiska Ryssland var det mest underutvecklade kapitalistiska landet i Europa. De tvingade mig att tillbakavisa detta påstående. Även om studenten inte förstod, så gjordes inga ansträngningar för att diskutera eller förklara det för honom."

Ledaren för Kievs partipropaganda gav ännu ett exempel på extrem försiktighet: "Under arbetet i cirkeln i en av våra regioner frågade en deltagare propagandisten om möjligheten att bygga socialismen i ett land. Vid denna tidpunkt var kamrat Stalins tal om detta ämne redan känt. Istället för att svara med en gång sa propagandisten: 'Jag måste skaffa exakt information om detta ämne, och sedan ska jag svara dig.' Han ringer till den regionala partisekreteraren och frågar: 'Är det möjligt att bygga socialismen i ett land?' Partisekreteraren svarar: 'Ja, det är möjligt'. Därefter återvänder propagandisten och svarar, ja det är möjligt att bygga socialismen i vårt land. (Allmänt skratt i salen.)"

För att undvika personligt ansvar använde många utbildare gemensam läsning av *Kortfattad kurs*. Som Zjdanov konstaterade, efter att personligen ha upplevt detta förfarande, blev följaktligen dogmatismen en viktig faktor i indoktrineringen:

Zjdanov: Efter att ha ställt frågor förväntar sig propagandisten svar i kör. En utbildare från Vysjniji Volotjek riktade sig till sin publik med frågan: "Vad lärde vi oss av vår diskussion?" Ingen svarade, så han fortsatte: "Efter diskussionen blev partiet – vad ...?" Studenterna svarade alla tillsammans: "Starkare." (Alla skrattar.)

Organisera propagandan

Stalin var en mästare i politiska intriger, och tog för givet att det inte skulle räcka med enbart ideologiskt manipulerande. För att en lära skulle bli en officiell ideologi krävdes en speciellt utbildad propagandaapparat, vars medlemmar var villiga och förmögna att tydligt och ihärdigt sprida dess huvudidéer bland massorna, och konsekvent hävda dess ortodoxi – eller som man sa på den tiden ”marxismen-leninismens rena lära”.

Om det blev brister under spridandet av *Kortfattad kurs*, så skulle det inte bero på att propagandaapparatens storlek var begränsad. Hur enorm denna apparat var illustreras av Gorkij-representantens beskrivning av propagandaarbetet på Gorkijs bilfabrik: ”Jag ska ge er ett konkret exempel – bilfabrikens partiorganisation. Den har omkring 4.000 ingenjörer och tekniker som medlemmar. Det finns 207 propagandister och mer än 130 cirklar om partihistoria.”

Att Stalin och hans inre krets härskade så effektivt berodde på att de kontrollerade stats- och partiapparaten. Stalins lojala ställföreträdare, Zjdanov, hävdade envist att principerna om strikt underordning och centraliserad förvaltning skulle användas när *Kortfattad kurs* lärdes ut till folket. Politbyråmötet avslöjade fullständigt den befintliga propagandaapparatens inkompetens och många brister, och att man behövde skapa ett stelt, vertikalt integrerat och hierarkiskt skolningssystem och förbättra utbildarnas kvalifikationer. Basenheter för studierna av *Kortfattade kursen* blev de så kallade ”cirkarna” (*kruzjki*), som var strikt underordnade och hårt kontrollerade av de överordnade partiorganisationerna. Ett annat steg i detta projekt var grundandet av Marxist-leninistiska högskolan för att utbilda och förbättra partifunktionärernas kompetens. ”Leninismen” ersattes av begreppet ”partihistorien”. Mot bakgrund av den intensifierade censuren blev tidningen *Bolsjevik* det viktigaste teoretiska vapnet för att indoktrinera och kontrollera massorna.

Den centraliserade förvaltnings- och kontrollstrukturen kompletterades med materiella mörötter, i synnerhet högre löner. Protokollet visar att cheferna för partiets regionala propagandaavdelningar fick den relativt höga lönen 800 rubel i månaden.

Det enhetliga systemet för att indoktrinera massorna skapades med centralkommitténs speciella förordning 14 november 1938, ”Om partipropagandan i förhållande till publiceringen av *Sovjetunionens kommunistiska partis historia (bolsjevikerna)*, *Kortfattad kurs*.” Förordningen klargjorde *Kortfattade kursens* viktigaste funktion: ”att förse partiet med enhetliga föreskrifter om partihistorien, ge en legitimerad tolkning (granskad av centralkommittén) av viktiga frågor om partihistorien och marxismen-leninismen, som utesluter möjligheten av godtyckliga tolkningar”.⁶ *Kortfattad kurs* utsågs till ”uppslagsverk om marxismen-leninismens grunder”, och fyllde rollen som dogm som inte bara partimedlemmar utan också alla andra måste lära sig.

Avslutande tankar

Diktatorer har fiender, de väljs inte av väljare. De fullföljer program som gör en stor del av medborgarna missnöjda. Diktatorer har ett antal alternativ vad gäller sina fiender. De kan undanröja dem med hjälp av landsförvisning, fängslande eller avrättning. De kan välja att leva med en viss andel fiender. Eller de kan skola upp eller omskola medborgare som är fiender

⁶ *KPSS v rezoljutsjach*, del 2, s 859.

eller kan bli fiender. De kanske också vill identifiera de verkliga eller möjliga fiender som kan göra störst skada för dem.

Stalins budskap, som uttrycktes tydligt vid politbyråmötet i november 1939, som samman kallades under den Stora terrorns sista dagar, var att han var redo att övergå från fysisk utrotning av fiender till ”fiendeförebyggande”. De kadrer som han hade tvingats undanröja som fiender under Stora terrorn var fiender för att de inte hade blivit ordentligt upplysta. Det var partiets misstag. Partiet hade överlevt och var redo att gå vidare, men skulle undvika misstagen från det förflutna. Det behövde en lära eller dogm som alla kunde förstå, men främst av de ”som arbetar med sina intellekt”. Om bara medborgarna blev ordentligt upplärda i denna dogm, så fanns inget behov att oroa sig för fiender eller opposition mot partilinjen.

Stalins *Kortfattad kurs* skulle vara medlet för att uppnå dessa mål. Den förklarade för intelligentsian och massorna det de behövde förstå. Om de förstod så skulle de aktivt stöda partiets beslut.

Politbyråns möte slutade på vanligt sätt. En kommission skulle bildas i politbyrå, och skulle ta itu med det praktiska utförande av uppgiften att lära ut *Kortfattad kurs* och beakta alla brister som hade visat sig under dialogen med de som faktiskt praktiserade den officiella ideologin.

Stalins diskussioner med propagandister från hela landet kan ha öppnat ögonen på Stalin eller inte. Han kan mycket väl redan ha vetat att de flesta människor inte var intresserade av parti-historia eller ideologi och att de måste tvingas att delta på mötena. Kanske han redan kände till partipropagandisternas låga bildnings- och intellektuella nivå. Den frispråkighet som dessa partipropagandister på låg nivå uppvisade när de pekade på brister är anmärkningsvärd, ty vanligtvis undanhölls sådana problem från diktatorn. Antingen var de nya på sin post och kunde skylla bristerna på sina företrädare eller så var de helt enkelt naiva.

Jag vill uttrycka min tacksamhet till Paul Grigorij och Jurij Latov för hjälp och råd under förberedandet av denna artikel. Jag vill också tacka en anonym referent för värdefulla kommentarer.

Lästips

[SUKP\(b\):s historia \(1938\) om Ryska revolutionen 1917](#) (utdrag ur SUKP(b):s historia)
[Ur Stalin-epokens annaler](#) (bl a om Stalins roll i framtagningen av SUKP(b):s historia).

Det är i stort sett omöjligt, även för stalinister, att idag hävda att *Korta kursen* från 1938 ger en faktamässigt korrekt historieskrivning. Dagens (ny)stalinister försöker vanligen i stället finna olika sätt att komma runt detta problem. Ett exempel på detta är KP:aren Anders Carlsson i boken *Resa in i det okända*. (2019), där han medger att historieskrivningen i ”korta kursen” är ”tillrättalagd”, men att ”syftet var inte att skriva historia, utan att ingjuta ett bolsjevikiskt tänkande och ett bolsjevikiskt sätt att vara i ett parti som tappat ideologiskt fotfäste”. Alltså en variant av det ordspråk som brukar tillskrivas jesuiterna, att ”ändamålet helgar medlen”, dvs att det var OK att förvränga och ljuga för att uppnå andra ”högre” mål. Om detta och mer allmänt om historieförfälsknigen, som var satt i system i Stalins Sovjet, se bokrecensionen [Resa in i Stalins värld](#) (s 1-2 och 12-15)

Om "Stora terrorn"

Kentth-Åke Andersson: [Om Moskvarättegångarna](#)

Vadim Z Rogovin: [Stalins Stora terror](#)